

Солун 1925
Чылдын
август 31-де
үнүп эгелээн

ШЫН

№ 37 (15257) 1994 чылдын март 1, вторник Солунга ат салган шагы 23.00. Сапар өртөө 50 рубль.

КАНДЫГ АПААРЫН БОДААР

Тыва — колдуунда-ла мал ажыл-агыйлыг республика. Ынчангаш мал ажылы-биле болгаш ында ажилда турар кижилерин ажыл амдыралы-биле холбашкан айтырыглар чугула черде.

Тыва Республиканын Чазаанда

«ЫНДЫГ БАЙ БИС БЕ?»

Школарда, уруглар албан черлеринде ашка-төгериң чешпей, хунде би... ооску уругну молду-калдык 3 муң ашка-биле чөмчөп турган. Өөредилге яамызынын чамдык ажылдакчыларынын күрүне ашканын кайы-хаман чок чадып турган. Чаа хурааныга сайгарып чугааларына, Өөредилге яамызынын ажылдакчылары Президент Ш. Д. Ооржактын аданга ук яамынын бугхалтериясында ашка-хөргөңи чарыгалы шын эвес дээрзин айткан бижимел чагаа чоруткан турган. Хыналдан Россия Федерациязынын Саң-хөө яамызынын Тыва Республикада контроль-ревизия эгелелигин килдиз эгелекчи Д. М. Кувлар баштадыр комиссия чоруткан.

Республиканын кайы-даа будунга баара, эң-не яамы, чедимес албан черлер — школар. Келир үдөгү салгалыыс бичин, тар класс-тарда 25-40 чедир өөреникчи өөренип турары чажыт эзелде болгай. Мындыг болура, уруг-ларын кандыг эки билиг негээр бис? Башкы кижини көргүзүп материалды дээш, холунда тулуптар карталары, аффидильмент, кабинеттин бар-тыр бис? Чок. Ону салып, тып аларын дугайында чугаалдан башкы-лар-ла, школа директорларында негел төнгөн. «Ашка чок» деп иш сөз кулак үкел болуп. А шындында ылыг бис? Чок, эвээр-биче-ла болза, Өөредилге яамызынын төпчүктөн бугхалтериясында ашка турган. 1993 чылдын 10 айларында дери-хөрек-селдерге, кабинеттер дери-ринге 257,4 млн. ашка чарыып турган, оон чүгте 217,1 млн. рубль чарыгдалган. Ол чарыгтыган түндүк 137,9 миллиону-биле автомашина-

лар салып алган. Ында чүкь машиналары, автобустар, тракторлар «УАЗ-469»-тар дээш, канызын чок дээр. Школа-ларда черлеринде машина-трактор турбаска кайы-бир боор кижилер бугурап боттары чөмчөп турган. Чаага 36 автомашинанын 25-и көлдөш школарда барган дээр-ге суг, өөрүчүг-дүр! Ону, шынап-ла, школар, өөреникчилерге ажыктыг болду-ру турар чүве болза, а бир эвес Тандык кожунунун өөредилге килдизин берген машиналар дег дарганын бажынынын дагына тургаш чине бээр чүве болза, хара-данчыг-ла-дыр. Дарга кижини харысаалга чогуң-дан хей ашка откатынар, а эш-өөрү суурларже чагаг ажыл кылдып чорур апар-дыр-ла. Оон орунга кандыг-бир школага, өскүс чедимес учурларынак дүз көргүзүп турган болурусса, чеже чаш-тарын өөртүр турган ыйнаң.

Өөредилге яамызынын кол бугхалтери Надежда Кен-денюна Синтуйчү чугаазы-биле адыга. 1993 чыл сал-чүкь ажылдакчыларына чок чүкь берге, бааран өртөө хун бичү өзүп турган, чүңү-ла ук жучу-бачы билдирмес чүкь болган. Ол-бо, чүкүлдүр чүкь, чинч өтөк-биле салып алар дээш кызыл турганын айткан. Кол бугхалтериянын машиналарын чинч өтөк-биле салып алар дээш кызыл турганын билди болду-ла хары, ыңчалза-лаа чүкө көдээ школарга бээр төпчүктөн

акша-хөргөңиде акша үндүрүп, өскээр чарыл турган элден. Кижилер бодаарга, ыңча хей ашка-төгериң арзында кижилер дүң өтүрүп-тарга-лаа, кайыны, каяа хөргөңээр акшаны билги дег, «Хей ашка арзында ол каш миллиондор билдирмейн баар» деп боаны ол-дур деп ху-рал кижилеринин чугаал-лажы олурганында чүкь-ле бар хөргөңдү. Салып алган 18 машиналарын (58,0 млн.) салып алар дугайында Өөредилге яамызынын сайманың ат салган бичин чок. Сайыт ат салбаанда, та кайыны көзүп турган машиналар?

Көдээ башкыларынын амдыралы кончүк берге, ай-айы-биле ашка-шалын албайн турар. Бажын-училше чедимес анык башкылар ала-е-незин дөргүл-төрелинин, азы бичи казанак бажынаара 3-4 кылдыр чурттап турары чажыт эвес болгай. Чамдык суурларда анык башкыларын өскөкөл, күштөп-күчүлөп турган чоруктары база хө-лү-биле билдир бис. Көдээ башкыларынын, школардын амдыралы-чугаалына эвээр-биче-ла болза, ашка-төгериңи билип турар. А оңу «өскөзү» чаразын алган, азы шынап-ла чугаалаарга, бажында олур-палат боттарында шилпип ап, «ол бажын багай, бо бажыны алып мен» деп ыла-лу анын артына кагаш ийи-үш бажын саттырып, сол-лүк турар боор чүве-дир. Көдээ школарын төпчүктөн акша-хөргөңинден 18 квар-

тираны 14,0 млн. рубль база капитал түдүг агар санынан 3 квартираны 5,6 млн. рубль-биле садып алган. Ыңча хей садып алдыгын квартираларын чүгте 7-зи хоорайнын башкыларына, ясли-сад ажыл-дакчыларына, аас-кежик бооп, таарышкан. Артынары Өөредилге яамызынын апар-палын болгаш өөредилгеге хамарышкан, организацион-лажы дугайында барган. Мону кандыг дер эрге дээр бис? Башкы кижинин эргезин кым-лаа камгалайын турар шынап-ла. Ажилдап шыдаар-гытөлдөө-ла болуңза, үстүң-ге-ле олдуруп турар болза, бажын-балгат чалавас хөргөң-дү, ылданыг кол бугхалтер болу-ру болуңза үлэм эки, акша холунда-ла болгай. А арзын-нүр? «Дөргүл-төрөл долгандыр турда, арзын-нүр кайнаар баар деп» дээр син-дуйин кол бугхалтер Н. К. Син-дуйин амдыралы турган боор Анаа Өөредилге яамы-зы 1989 чылда ийи аал ишти чурттаар бажынын бир өңзө-дүн берген түбүкже. 1993 чылда база 2 өңзөл бажын саттырып алган. «Бажын дугайында тайылырда бижип турары шын бис» деп Ш. Д. Ооржак айттырага, ол «Ба-жының хуужу-түзүмү» деп хыялы барган. Кижилерин мөзү-шынып кончүк-ла айт-паны болду чүве-дир. Элден чыккан Клар Ивановна Ком-булан интервью ал олурмула, чугаа канында бичин уругул чүкү, күлдээш, ширгендел келген олду, өөреникчи олду — 2 өң-бүдө сымарлажып чурт-тап ораны чугаалаанын сак-

тып келдим. Ам бодап олу-рарымга, «хаандан хаалгачы кончүк» деп үлүстүң чугааы дыка-ла чиге сөгдөңн-дүр. 1993 чыл республиканың Өөредилге яамызынын чамдык амдыралында кол бугхалтерини чугаалааны дег бер-ге эвээр, харып «дүжүттүг» чыл болган. Көдээ школарын төпчүктөн ашка-хө-ргөңинден яамынын амды-ралында бажының амды-ралына соодукчулар, телери, телери, бажын хөргөңдү салып алар кылдыр чүкь берип турган. Ийе, ийе, си-лерин интернаттарында өскүс уруглар өөргөңдө хө-ргөңдө, кедр илтике чок, школа барбайн турда, башкы-лар! Кым чүңү садып алган-ды, көрөңдүр: кадрлар кил-дизини эргелеткен Ч. О. Синдуй — 260,0 муң рубль-ден «Амлет» дээр бажын ме-делин, 330,0 муң ашка-биле ийи соодукчу, кол бугхалтер Н. К. Синдуй 165,0 муң рубль-ден соодукчу, план кил-дизини эргелеткенни орал-дакчы И. К. Настыкова 379,2 муң рубльден мебелин садып алган. Көдээ школарга чарыгдар жүзүлүп ашка-ны кайнаар кара туралында ажылдап, удуз-деди чөргөң турган кижилер кайга хан-мас. 1993 чылдын эгезинде суг болза, кончүк хей түң-түг ашчалар-дыр. Ажилдап алды-биле кожунунара шко-ларда бо-ла баар-дыр мен. Уруглар аштан турар, илти-ке чогуңдан үдүлүп школа-же барбайн турарын башкы-лар ала-пелер ажыны-биле

чугаалаар-дыр. Чоокта Бай-Хаак школазынын хоочун башкыы Л. Г. Иванова-биле учуражырымга: «Совхоз ам-дыралы ай-айы-биле ашка-далбайн турар. Илик-хеп, аш-чөм чөгөтээнинден, уруглар-ның өзүп сайыраары, угаан-бодалы баксыраан, хоолдуг эки чөм ховартаан» деп боду-нун 8-ки классыларын чи-жекке алды. Көдээ школар-ның материал-техниктиг баа-заы хун келген түдүм бак-сырап ораны билбес үлүс-лүс Өөредилге яамызына эвээр болгай.

Өөредилге яамызынын сан-хөөүдө чөптөстөрүн тып-тып келтиргө сайып турган К. И. Комбуңчу бугурап үлүс дүң билигир. Ыңчалза-лаа Тыва Республиканың Чазаага кирген хыналданын тайылыр кижилеринде хө-лө-лө Сундуйлар кирип турарын Ча-заа кожунунара сонугурап айттырага, кол бугхалтерин төрөлдөн болган. Чаңгыс кол-лективне дөргүл-төрөл болуп, күрүңнүн ашка-хөргөңини ол-бо откан, школар аш-ды-ды олурган кижилерин апар-палатка ажылдап атыр-ган ажы бар бис дээр бол-дал-дар дораан чаа томуйлаткан сайыт В. В. Хөвөңмейге сал-дыган.

«... Ындыг бай бис бе?» деп Республиканын Президентин Ш. Д. Ооржак айттырып сал-ды. «Чок» деп олурганнар бир ү-биле иштинде харылаан ышкы болду...

Бо хуннеде Тыва Респуб-ликаын Өөредилге яамызы-нын колдугу хурады болу-ру Анаа Тыва Республиканың Чазааның докталазын сай-паны бугурадырага хөмөгүн оонап апар дээрзин Ш. Д. Ооржак өөредилге саймды В. Хөвөңмейге дааскан.

Светлана МОНГУШ.

Нитизи-биле 7300 малчын коллективтиг амдыл-агыйлар-да, колхоз, совхозтарда ажил-дал турар. Оларын амды-рал-чурттагызы-биле холбаш-кан айтырыглар база чугула чүкүл деп чүвени билдир бол-гай бис. Республиканын Ча-зааның болгаш Президентиниң айттырышканын, иштинде оларда ажилдап, чурттап турар малчыларын бугурап амдыралында деткиме бо-лду кылдыр төдүр малдыг колдунга 20 муң рубльдин дүзүзүн республика бодже-динден 25 млн. рубль кыл-дыр тускайлаң. Оон-биле калды аш-чөм продуктулары-биле хандыр соолуга-биле 50 кг далган, 100 кг карто-фель-биле хаала дүзү көрү-лери амдыл-агый үдүрткү-чүлүкү база даалгаларны берген. Республиканың амды-ралынын үдүрткүчүлүкү оңу кичээгөйге ал, малчы-нара дүзү көрүскөн болган ону чөдөң-лаа турар. Бо талазы-биле амдыл-агый ылаң-гы Улуг-Хем, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Сут-Хөл кожунунара үдүрткүчүлүкү багай эвээр чоруткан.

Республиканын төп деис-кээриниң мадынары карто-фандыг болуру колдунга хандырылган. Колхоз, сөз-чүкү үдүрткүчүлүкү малчы-нара чакы үеде картофель-үзүрүн-биле хандырган боол турар.

Сөөдү үеде электроэнер-гияны, хөмүр-лаштын, ык-вал-чар материалдарын, ма-шина-техниканын артык кел-келериниң өртөк-үзүрүнн аажок улгатканында, амды-ралында сак-хөө талазы-биле үлүг бергездешкенирге та-ларгай турар, оң-биле калды амдыл-агыйлар үстүнде өртөк-тер-биле холбаштыр күрүң-ден 213 хуужул чээл ап ту-ра болгаш амдыл-агыйлар хууссаалы чээл дээш 12 млрд. 781 рубль өрелит, үзү-хууссаалы — 17 млн. күрүңе бакызына нитизи-биле 12 млрд. 798 млн. рубль түнүг өрелит бооп турар. Алаамын бо түндүр — январь айнын эгезинде турган көргүзүл-дүр.

Колхоз, совхозтарын бол-гаш коллективтиг амдыл-агый-ларын Кызылдан этг ком-бинатына саткан эттин өр-төө дээш өрзин төлөөри-биле бичин республиканың Чазаа 213 хуужул-лаа болза, чээл-ни алган амдыл-агыйларга өрзин төлөөр дугайында ай-тырышканын этг, сүт комби-наттарынын үдүрткүчүлүкүне эттин чыгында берген тур-ган. Ыңчалза-лаа ол боду-дүрүгелер эвээр чээл ап чамдык амдыл-агыйларга өр-көң эгизсе-лаа. Кызылдан этг комбинаты январь 26-нын хунунун байдалы-биле 490 млн. рубль өрелит бооп ар-тырапшаан. Мындыг байдалда колхоз, совхозтар амдыл-агыйларга 3-4 ай шалын албас болбайн каянар. Республи-каның Ам-чөм болгаш бол-за баазыралып кылып үлүс-түрү-нүн талазы-биле комитети чонун социал камгалаанын амдыл-агыйларга сакшып салбайн, этг комбинатында сайта-рылга чок чылып турар этг сайгаар талазы-биле дээш-тин хөмөгөлөр албайн турар. Кызылдан этг комбинаты 190 тонна хей этин, оон иш-тинде 90 тонна Минусински-нин соодукчуларында чылп-турар. Оон ангыда, ишек

Начин-оол БАЛЧИП-ООЛ. Көдээ амдыл-агый яамызын саймдынын орадакчызы.

КИЖИНИ КИЖИ ДЭЭШ ХУНДУЛЭЭР

Бо чылдын январь 18-те үнгөн № 2 «Тыва-ныо аныктары» солунда парламенттин «Оор-жак биле Бичелдей: «Өндүр адалар» бе!» деп репликаны номчааш, амы-хууда элдесинип, човап шаг болдум.

Сактырымга, кижиге чүдүр чоруткан бежен чылдарын ортан үезинден бээр чон хоор-лук, харын-даа тоомча чок ышкыш апарык чоп. Ам эвээр, рынок харызааларынче кирип чадал, ханы кризисче чүдүр кире бергеш, эртен-барган «бок-сак» касканып, ужура-мажыры билдирмес сестер отап турарынак ажы чок ышкы-тыр. Шынап-ла болза, Ооржак биле Бичелдей чоң багай чүңү кылыккан деп? Чок, Россиянын кылды-кызы-гаарында бичин Тыванысты көстүп көрөөңнине берге бай-далдарын үштүр аар дээш демисерин турар даргалары-ныс ышкыкыл. Анаа-ла мөл-дүк-калдык хуулээлгенин күөс-дүл турар кижилер эвээр аа-

тып болур. Чөдө бисте, та кайы шадан бээр тыттып келген чүве, бот-боттары «бадырлажыр» ба-гай чаңдык шууг-ла хоочу аарыг болу берген. Кандыг-бир дар-га өрү депшип, амдыл-агый бээр-ге азы кайы-бир малчынын мал-маганы өзүп көүдөл бээр-ге, адарган-ла эгелээр. Олар-ның кандыг чоранын, ам кан-чал барганы дээр чергелиг «дилдр-дилдр» дыргынап апар, Элген-чиктен «баштын-чылары» дугайында ном-дестерлер оон-он муң, сая-саа кезектер кылдыр унуп турар болду ийи. «Элген чиктен бажы кованатпас» деп тыва-ларын үлөгөр доман, чагай чаңдыкын утуп алганыны хоомуданы-дыр, АКШ-ча чо-раан тывааларын чугаазына-лынаара, телевизордан көр-гө, номнаран номчууда, эр-тен-барган баштынчылары — президенттеринин дугайында эки-багай чүве-ла чугаалаш-пак боор-дур. Чаа сонугтан президент Клинтон дангырак хуулээп ап турда, ак кара, кештиг американыр Ак бажын чанында шөлдү дола берген байыр чедирген турар чорат.

Ол дээрге кижиге чүдүлге эвес, а харып хундүктөл-дир. Ол-ла репликада массалыг информацийны үдүрткүчүлүкү кандыг-бир сартык ма-наан диленичлер ышкыш кыл-дыр дорамчылаан. Чаа-биле, Ооржак, Бичелдей суглар эки дээр үкталгы. ТР-нин үдүр-лүкү-даа, массалыг инфор-мация чөптөстөрү-лаа амгы кризистен канчан унуп аары-ның оруктарын дилеп, демо-краттарын, либералдарын, чөдөн болгаш барыан үздөлгү-лөрүн күштөрин чаңгыс угже угландырып кызылдан турар-лар, Частыгыр кылбас кижилер чок, анаа болу бээр бээр ажык чок. Президентиниң, Дээди Хураал Даргазынын амдыл-агый шүүмүчүлөп болбайн канчаар. Ыңчалза-лаа акым бар дээш анаа-ла шуугаарга кайып болу. Үнгөн үнүш-лаа болза дазыл-дамдырды, үштүг-баштыг боор ыйнаң.

«Тыванын аныктары» сол-лунун дугайында каш сөс, «Арөө шындында» эгелеп аныктарын өөредип, кижизин дилген республикада эң хоочун солуннардын бирээзи.

Мен база ол солунун амжи-зиткерининиң бирээзи, оон докталам номчукуду, чам-дыкта бижикчини кижилер, Ажык-чарыг чорукту негеп-релин, амдыралы айтыр-ганы күдүрүп, болуңун бир яамы арзын тыканын дегкин турар мен. Ыңчалза-лаа хөмүр дораан-на турар чөдө, ол ың-чал барганда хамык чүвени утуп аар да каан, Медеэнин адан бичин көрүңер даан. Ок-боолдуг, бижек-хааы түдүп алгаш чоруп турган кижилер бе-ле?

Амдыралда эки чүдүлөр элмежок. Харын-лаа капита-ликти чурттарынын аныктары-нын амдыралында дыка хей эки талаар бар. Чижээ, Тур-цияда анык кижилер бугурап амдырап шыдаар өңчү-хөргөңи амдырал албан шаан-да өң-бүдө түтпөс. Ол дээрге аныкчалан тура амдылгыр бол-зун дээш ол-дур.

№ 2 солунда «Ооржак тур-хордаанда ондактыг» деп эгел-дир мөдө база-ла Президент Ш. Д. Ооржактын дугайында. Ону ажынычыл, чөдө өккөс дораан-на турар чөдө, ол ың-чал барганда хамык чүвени утуп аар да каан, Медеэнин адан бичин көрүңер даан. Ок-боолдуг, бижек-хааы түдүп алгаш чоруп турган кижилер бе-ле?

«Ооржак биле Бичелдей: «өндүр адалар» бе?» деп ре-пликада бугу Тыванын чуртта-кчы чоңуна база буруудадып кааскан. Сактырымга кижилер бугу-ру мөдөгөй-ла апарган ыш-кыш. Көдө чурттап орган ара-т чоңу ыңчаар дорамчылап бергө кайы боор. Чөдө ыңчал, аныктарын хундүл-дүр-чөл, биче сөзүлгүлү кылдыр, көртүк, чашпаагы эвес чаң-гыларда кижизиниң челин алар болза эки деп бодаар мен.

Кежи-оол ЧӨРЕВЕ, Улуг-Хем кожуун.

Шериг-оол Дизинович Оор-жакты СЭП-нин Улуг-Хем райкомунун бирги секретары турда-ла билдир мен. Нитизиниң

ЧАЖЫТ ИСТЕРНИ ТЫВАР ДЭЭШ

1993 чылдын май эгезинде Суг-Важы суурга бажыга күш-биле олдуруткен эр кижинин мага-болу тывыл-ган. Оон этг-кежине боо отканында болгаш бижектен чедирген балыглар бар бол-ган. Ол-ла үеде суурга ийи чурттагы бажыны боолган, оларын бирээзини херээ-жин өздүн күштөп-чазарлаан. Оон соонда хөргөңнине кижиниң өлүк мөчү-сөөгү тывыл-ган. Кем-хөргөңү үлүгдөкчи-лери үлүгдөкчилик кылып-кылып, чаштына бергенер. Бо аар кем-хөргөңин истеле-зинге Каа-Хем кожунуну ишти хөргөң килдизиниң дүргөн хөмөгөлөр алып бөдү күрүшкен. Ол бөдүкө мил-цияны үлүг лейтенантызы эксперт В. Фунтиков кижин турган. Кем-хөргөң үлүгдөк-чилерин дилеп тыварына ИХА-нын кеземче истеле-зиниң эгелелигин амдыл-агый-ларын, иси ытгыг кинолог кижини хаара туткан. Алдан-ган хөмөгөлөрүн түнелдире каразытырлар турар ийи кижини туткан, олардан ок-боону хамырган.

1948 чылда эртем-техниктиг салбарын тускай килдистерден сикдөөгө болгаш ол ангы бот-башкарып адыр кылдыр тургустунган соонда, ук албан шапканын-биле хөгжүп эгелээ. Бичин республикага эң баш-тайгы эксперт-криминалист адыр ийи кижилден тургустун-ган эртем-техниктиг бөлүк болган. Оон үдүрткүчү Георгий Семенович Горев Ленин-градка эксперттер бөлөктөр курстарына доозуп алган. 1974 чылда Барың-Хемчиктин ми-лиция килдизинге бир эксперт немешкен соонда, оңу эксперт-техниктиг салбар кылдыр адаан.

Амгы үеде Тыва Респуб-ликаын ИХА-нын структур-аында ангы-ангы адырларын эксперт-техниктиг килдизе ажилдап турар. Хоорай бол-гаш кожуннарнын ишти хө-ргөң килдистеринде сал-ганнардын тургускан. Бичин эксперт салбарларында чоруд-дар үжүрлүп криминалистик экспертизалардан ангыла. Фи-зика-химиктиг, автотехниктиг

экспертизаларын чорудуп тур-ар. Өрт-техниктиг, эми-кри-миналистик экспертизалар бол-гаш шинчилелдер чорудуп эге-лээр хун ырак эвек.

Бөгүн кем-хөргөң үлүгдөкчи-кисинери нарындап турар аптарган: үлүгдөкчилериниң ор-

ууду салып болур. Эксперттер-не холунда амгы үеиниң чаа-налга техникзасы, дээрлериг детекторлар, кем-хөргөң үлүг-дөкчилеринин чажырткан истерини тодардыр тускай приборлар бар.

Сөөлү чылдарда респу-бликаның эксперт албанынын со-

бистин арависта чок Виктор Васильевич Шогжал улуг үлүгү кирип чорган.

Эксперт кижиниң амдыл-тода көргүзүр-биле чамдык кижилерини маңа бижип көр-лөп. 1991 чылдын ноябрда Тес-Хем кожунун ИХХ-зинга столулазында продуктур орлаанын дугайында мөдө-келген, үлүгдөкчилер үлүг-дөк хөргөңин иши чажыра-ры-биле өрт кысылкан болган. Өрт болган черден чаңгыс-ла индикти иши эксперттер тып алган. Оон-на улай хей амды-ларын кылып чоруткан, улуг эксперт К. Д. Түлүш болгаш оперэтээ В. Д. Дамба үлүг-дөкчилерин тып үндүрүп келгенер.

1987 чылдын апрель 25-ге Бай-Хаак суурга Н. Ш. Мон-гүштү күштөп-чазарлааш, өдү-рүп каан болган. Ыңчан исте-ле-зе үезинде А. Н. Исапоп сала-дистерин ала-лаа, ол кожуу-дан ыңдыг истер тывыла-ныдан ук хөргөң олаачан ажы-тымын чыдап аар чаккан.

Бөгүн — Россиянын Эксперт албанынын 75 чыл ою

гежилни Волгоград, Саратов, Москваын милиция школа-рына чедип ап болур. Бо өөредилге черлеринче өөренип кирикээр болуңара, чурттап турар черинде ишти хө-ргөң органнардан айт-рып алдыр берге.

Амгы берге үеде эксперт-криминалист албанын амдыл-агыйларын кайы хире белдик мергежил болурун дугайында чугаалаары бичин артык. Бо амдыл-агыйларын бичин бөдүкө бердирмес бичин болза, кем-хөргөң үлүгдөкчи-лериниң амдыл-агыйларын чыгыртып тыгыры чуртап бээр. Ыңчангаш эксперттер белдик хамык-ал-гач ажилдап, хей хөргөң-ки-нинерин үндүрүп турарлар.

Бөгүн эксперт албанынын 75 чыл ою-биле ишти хөргөң органнарынын болгаш респу-бликаның эксперт-кримина-лист албанын амдыл-агый-ларын оңзалгай байыр чед-ир олур мен. Силерни кижилер хөргөң болгаш хары-сагалыг, бунныг амдыл-агый-ларга чаа-чаа челишкисинери кү-зөдөм.

Сергей ЕЛИЗАРЬЕВ, ТР-нин ИХА-нын эксперт-криминалист килдизиниң начальниги, милициянын мө-р-

РЫНОК НЕГЕЛДЕЗИН ЭЗУГААР

Чуртта болуп турар экономияктик реформалар күрүненин-даа, хуужутунган-даа бүдүрүлгөлөргө база салдарлы болганындан саң-хөө талазы-биле улуг бергедээкиннери таварыштырып, оларны хоозуралдан үнериниң оруктарын тыварынче албадапкан. Ындыг байдада бөгүндө Ты-

ваның суг оруу-биле аргыштырар. компаниязы чурттап эртин турар. Оон удуртукчузу О. В. Петров-биле бистин корреспондентивис ужурашкан, сөс өрөп айтырылдар салырга, ол чугазын мынчаар эгелзэн.

Араттарның кичээнгейинге

ӨӨРЕДИЛГЕ, БИЛИГ ХЕРЕК

Бистин республикада арат ажал-агыларның саны чылдан чылче өзү турарын билди, диньан турар били. Оларның саны бөгүндө бис муң чеккен. Ажал-агынын ол хсариниң хөгжүдө аңа эгелзэн база эки болбайн аан. Ажал-херээн хөгжө ажиткы кылдыр чогуңчудуп чоруда бергенер база илереп эгелзенин билер бис. Экономикада нити сандараашкын араттарның нити ажал-чорудуунга база салдарлы бооп турары чугажок, үе нарын, берге-дир диниң турарымында. Бичалзажок араттарның мал-маганың саны хире, шаанче немежиң, өзү көүдөп турарын ол талазы-биле сан-көрүзүлгелер көрүп болур. Нити санаашкында алар болза, оларның бола малының саны 11400, шээр малдың баш саны — 57000 баш чеккен бооп турар. Тараа болган хартофель тарып өстүрер херекке оларның кинриштин турар үдүр чөккө багай эвес. Ону база демгелер каары чугула. Эки деп турар көргүзүлгөриңиз бүткөрүңиз шыраак туруп келген ажал-агыларның челиңиз кин-дир. Оон ханы көрө болза, херекти эгелзеп алгаш, өзгө баямың баштайгы бергелериге алысхан, бурап дүжүп, өрө-ширеден адырлып чадап тураларың саны өзөш эвес. Шаң мындаг байдаларың тургустунуң келириниң бир кол чыгаагың — ажал-агынын удуртуп турар кичилерин ол херекке аргадуржулганың чыгызы. Билиниң кошканыңа деп болур. Ол талазы-биле ханы билгич чөккө берге-ле болгай.

Россия Федерациязының Сан-хөө яамызы 1993 чылда кынаар-даа орадажып кээривиске, бистин бүдүрүлгө-виске чыгыш-лаа рубльдан инвестиция хевирине берзэн. Суг техниказының шимчелдерин тыптыгың ап, бүдүрүлгөниң чаартырына инвестицияны боттун хууда күсел-биле садып алганыңдан бүдүрүлгө чыл дургузуңда пилтэзи-биле 6.343 млн. рубль карыгалыг болган. 1993 чылдың ноябрьда бүдүрүлгениң специалистери бо чылдың дотациязының нити хемчээлин толдара чорууга-биле сөөртүр чүктөриниң бот-үнериниң сандарынын кылгаш, саң-хөө болгаш транспортту харылап турар яамыларже чоруткан.

Өртөк-төлөвриниң тодаларында дыка хөй чүмүдөри бармаалап келген. 1994 чылдың ол айларында ажал-агынын үнериниң кудулап баланын байлап, электир энергияны өртөктериниң өзүп турарын, ялы-буру аттарын оң-он материалдарга, дериг-херекселдерге, артык кезектерге уңер чыгарың даладарын түнүң тарифтерин үндөзүн кылдыр алган. Белеткелиң заводтар-биле чугалажыкчыларының түнелитле өртөк-төлөврийе хол-баштыр чамдык мелзэлериң кичээнгейлге өрөйе көргөн сөс «Заря-191Р», «Заря-238Р» дээр пассажирлер аргыштырар теллохотарың экиндириңизине үндүрүңиз планнаң.

Кынар-чаар материалдар сөөртүлгөниң эртек чылдың деннеденден ашып болур. Ыр-бан биле Тоора-Хеминиң эртеринде оларны шыгжаар саваларда кайн хире арткалыңдап база хамааргаш.

ЧААРТЫЛАГААР

Эртек сонугада соуткан Бай-Тайга кожуун чыгарызың дарагы Н. Ч. Ооржак чөккө чаа кожуун чыгарызың дарагың орадажыларын, килдистер эргекчилерин, комитеттер дарагаларын томуйлаан. Кожуун чыгарызың дарагың орадажыларын чыгарыңга, экономика болгаш реформ комитетиниң дарагың Василий Донтакты, кожуун чыгарызың кезде ажал-агы өргөдөлүнүң начальниң Николай Кужугетти, кожуун чыгарызың дарагыңын улус Селпи-оол ИРГИТ, Бай-Тайга кожуун.

Училище болгаш үе

«СУУРЖЕ — КЫРГАН - АЧАМГА...»

Манда ук училищеня комьян дазының сенага боттарың ап билерин, найрадыңын, бот-боттарың дегкижи билерин айтыр апар. «Жури эңне тызыңгыр-сагыңгыр конкуре киржикчиле, рини база демгелзэн. «Эңне бичин киржикчи» деп атка Балгазыңдан келген алды харлыг Юля төлөттиң бооп, аша шаңалың алган, «Эңне каттырыңгың кичи» — Дима Богданов (ПТУ-2), «Көрүкү-лерин сонугура» — Игорь Сивов (ПТУ-2), «Эңне ты-зыңгыр капитан» — Павел Пошиков (ПТУ-1) болган. Шаң-налдың черже кирбесе-лаа, ПТУ-1-иниң капитаны Михаил Монгуш болдуң ху-дөзлегини эки күүсө деп, комитеттеги бир аай тилемдеге углап шыдаң деп демгелзектен түр мен. Билиңиң капитаның кол-курзуңга салган айтырыңга орус дилга дүргөң, тызыңгыр харылаң шыдаң.

Коңкуре нитизи-биле бедик белеткедиг эрткини демгелзеп апар. Профтехучили-лериниң «Тыва» ансамблиниң директору С. Ш. Монгуштуң улуг ролду ойнадың демгелзесе аргажок. «Суурже — кырган-ачам, га.» Училище сургууларын кырган-ачаныңын шың адрезин угна-лаа боор деп бүүрээр кичи-дир мен. Бичалза-лаа кырган ада-незиңиз пенсиязың акшазың менчир кылдыр чорустуруң алгаш, бергелер, ге торубайың, эртем-билиң чегең, төрөң суурларыңа, хоо-райларыңа тускай эртемниң специалистер болуп аждадал артарын оолдар уугуларга күзелиң. Үе бистериң жеке-де аа оң-моон кызыңгың дүрү, тызыңгың, тызыңгың-сагыңгыр аажың чыңарың сел-лериниң-биле калы чорупу бо-дуң. Светлана МОНГУШ, Жури-вектиңиң.

ШЫДАЛ КИРИП, ШЫДАЖЫШ ЧУРТТААР

— Чурттан болгаш респу-бликаның өскө бүдүрүлгө-леринде шыкша хемчилерге эртек чыл чык эвес болганы демгелзексей-дир мен. Уттуң-дуруп бар чылда «улус ажал-агай» деп сөстөр ууда-дараа сатышса болгашок-ла кире дүжүр-дир. Бистин нитилелде тургустунган чыгыш аай соңга-бүдүрүлгө, саң-хөө органдарының утка-шынарын ол сөстөр чогуң-на долузу-биле илереп турарыңа бууруп болур. Ам-лаа билең ядалашканымыс, баш уаур боода чообаанымыс кайгам-чык болушканымыс үе-чадазың чурттап эртин турар бис. Демократияны херек доддуру тыңы алгаш, хостуг куш-ажылдың бугу талааларын ажыдап тургаш, беңик бүдүрүлгүлүг ажылдарының аргалары тып, бот-башкары-гаже киривисе-лаа, болу-вустуң социал-бүдүрүлгө-вистин өзү олар органдарың бичик-лаарының оруңга ону чалың шаарыңың кужу-биле үрөгөң, үзе тыртың, ам черге болуң, соксазың деп чүвени уттуң турарымыс харалдың. Куу, рак болгаш шортан дугайында Кыргыстан басызың школа дотрогмазың өзүгээр өөрсө-дөп эрткиниси-биле шажы-деп доктадып алганымыс тып улгап бис. Бичалза-даа эде тургустунуңуңуң тос дугаар чылдында боттун тер-гези — улус ажал-агынын янап-ла шунту калы сөөртүр, чыгыш талаажы чүтүтүрү кү-сендеп деп чүвени чүгө ам элзи медерен биле эгелзэн бис.

Одага, металл, мыл болгаш өскө-лаа чүдүлгө-риңиң челиңизиниң түрөп баксырап келгеш, апталың алгаш думчууң бораастаарга, аммы-дан-чурттаарың болдумас деп чүвени выноктуң аар чүгү биске дөпөп келген. Тодут-дотаа, чогуңмчалыг чурт-

таар дээр, чурттан чүс-чүс бүдүрүлгө-лериниң, коллективтериниң дузазы херек болгаш кичи бурзувун кичирген кичи-ажылыны түнелиттен дыка хөй кичилерин база организациаларың чагай чоруу хамааржыр боор чүгө шыкажал.

— Рынок экономиязының үезинде ол бугуңу бодуңарың экилерде канчаар чүктөп чоруур силер, ажал-херек талазы-биле дегиниче-дуздамы харылааарга хамаарыңгыр болганың кан-дыгың, Олег Витальевич?

— Бис, хем орунуңуң транспортчулары арак-улак кол-жакебээ аайы-биле ко-жабаалы болуруң, мыңгың рынок харылааарының үезинде аммылар, ажал-херектөвиске үдүрүлгө болу-руп келивис. Кынар-чаар, үзээр-оолаар материалдарың нефть хандырын турар заводтар, шимчелдериниң болгаш судноларың механизме-нерин машина тудушкуну-нун заводтары хандырып турар. Кабель кылды болгаш радиоулеттүр заводтары, өстө-заавы болгаш шил бүүдүрү фабрикалар, металлургия за-водтарн база биске ажыдап турар. Бис бодуңуң элзээ-висте чүгө Тожу кожуңуңа беңик 30 ажык чермеден чо-руңу чыгыктың сөөртүп челиңиң турар бис. Беа ол шыкша Тожунуң мыжы бугу тудуң индустрияны хараа тутушкан, республиканың он-он бүдүрүлгө-лериниң херектелди хандырып турар. Бичанган хөй чылдарың улугуңуңа чаңгы эзугаар дөкжип өрөйиң кайган бүдүрүлгө коллективтери-биле ажал-ишчи харылааарың үеңү чүктөп алашканың чидирең болганың аргазы чок. Чурттуң экономиязың хөмө шыа берген саң-хөө чо-руулаң думаз-хамчык ыш-

каш кичи брузуге чыпшы-нын, кумду, энергияны алгаш баар, чамдыктары буг кырыңдан шуут-ла ойтур шаан-тао.

— Ам каксы-даа бол, Ты-вадан чыгаш бүдүрүлгө — суг оруу-биле аргыштырар компаниязың ажыл-чорудулганыңа доктап көрүң-рем.

— 1993 чылда суг оруу-биле аргыштырар компаниязың ажыл-чорудулганыңа кол хевир муңку көзүр Каа-Хем биле Бин-Хем үнериниң, Улут-Хеминиң бажында хемгерге чүк сөөртүң. Пас-сажирлериниң аргыштыры-лазын боттандырып, флоттуң септелтениң, техниктиң хандырылызың, чүдүр-дүжүр-лер ажылдарың чорудуп турду. Эртек чылдың сезонуг экин-дириңизиниң үезинде үш муң ажык тоңна кынар-чаар материалдарың, ий чөрткү муң тоңна үлетпүр, ашы-чөм бараан айван, салдар-кошкан 850 кубометр кыгың, 11.826 пассажирлер-ин сөөрткөн. Мурнундагы чыл-биле денгээр, дап каап сал балдарың элзи көбү-рылган. Сал-биле сөөртүп балдырган мыл, ол дээрге сөөртүп балдыр ужуруңуң сал-дың уштун ийиз азы 70 хузу-дур. Оң чылтагааны чүдөп дээрге яш белеткечи-лери бүүдүрү алган продук-циязың рынокче саарып чада-жып турарында болуп турар.

Улетпүр, ашы-чөм бараан-нарыңа, аар чүктөр, кынар-чаар материалдарың, сөөртүл-гөниң бүдүрүлгө таан конуң тавынаашканың болза-лаа, ол-ла көргүзүлгөң. 8-10 хуңу кудулааның база болу-п ийин. Чүдүр-дүжүрлер денг-херекселдер болгаш өртөк-агайды биеңи

хевээр үзүктөлиңизни чокка ажыдап келген.

Флоттуң аргыштырылга чо-рулар хемчээлиң чавызаваң. Оң чамдыгың сөөртүп чүд-дөңнүн хемчээлин көрүп тур-гаш, сентябрь айда ажыгала-дан Ужумдан чүве.

Кызыл — Тоора-Хем ара-зының аргыштырылга шугу-мунга берге өртөзү улаткан, амгы тургустунган берге бай-далаа пассажирлер аргыш-тырар ийи теллохоту бичыг-лаан бис. Экиндириңизниң чо-руп турар өйде чүк-лаа, пас-сажирлер-даа сөөртүрүңе тургустун болган. Чаңса-даа рейс солуттуммаа.

Бүдүрүлгө бертиниң-межеси-риң, өрт-халап айылың, савал-ондак база болган. Ажалдыныарың саны-даа кызылган, оларны кы-зырарың планнап көрбөй-бис даа түзүр бис. Эртек чылың ажыкчыларың ортумак шааның 40993 рубльге дең-нешкен.

— Рыноктуң бөргө, нарын байдаларыңа бүдүр-бүрү ажылаа турарын дийнап ооргаа эки-ле-дир харың, мынчаар бергедээкиннер, шунтаразыңар дугайында чүтү чугаалаң болур силер?

— Пассажирлер сөөртүр флот 7029 млн. рубль түгө карыгалыг ажыдаа. Оң чылтагааны чүдөп дээрге РФ-тин. Сан-хөө яамызы 71,6 млн. рубльди чөткө бөрий хулаңын ап тургаш, ол түнүң 1993 чылдың ал-гөльге челиң көрүп каап турган. Экиндириңизниң б ай дургузунда ажал-чору-

дугазында бүдүрүлгө хары-лааштырар акшаңың үнери кудулааныңдан бүдүрүлгө болу бээр чидирлерини ын-чан өөрөйи көрбөй баган.

Суг техниказының шимчелдерини тыптыгың ап, бүдүрүлгөниң чаартырына инвестицияны боттун хууда күсел-биле садып алганыңдан бүдүрүлгө чыл дургузуңда пилтэзи-биле 6.343 млн. рубль карыгалыг болган.

Россия Федерациязының Сан-хөө яамызы 1993 чылда кынаар-даа орадажып кээривиске, бистин бүдүрүлгө-виске чыгыш-лаа рубльдан инвестиция хевирине берзэн.

Бир эвес суг аргыштырылга компаниязың бүдүрүлгөниң үзүктөлиңизни чокка ажыл-дарыңга эргөжөк чүгүл чаа дериг-херекселдерин са-дып албаан чүве болза, 4.657 рубль хемчээлдиг ору-ганы ап болур турдусуң.

Тываның суг оруу-биле аргыштырар компаниязы бөгү-дө мурнунда тургустун-ган хун чурумуң өзүгээр бо чылдың экиндириңизниң флотту белеткеп, септелге балдырың шалпыкчыткан. Оң-биле калы ам ийи ай ажык үе болгаш эгелзээр экиндириңизиниң үезинде суг оруу-биле сөөртүр чүктө-риниң чижегел санаашкы-ларын чорудуу турар.

— Санаашкыңарга хамаарыштыр кандыг хемчел-лерин ажыдап кылып турарың?

— Пассажирлер аргышты-рылганың колдуңда эртек чылдың депчелитге агар. Оң үндөзүн кылдыр сөөртүр ийи чылда пассажирлерниң аргыжарың анализтеп, са-

Аш-чөм, үлетпүр, техник-тиң чүктөр сөөртүрү чыгык-чыларын талазыңдан дургу-жулга кылып болганда, баш үдүр санаашкыңарың кылып белеткеп алың күзөңгү.

Даныс САЛЧАК чуга-лашкан.

ӨСКҮС ЧАШТАР КӨРГЕНИМДЕ...

Өскүс чаштар көргөнимде, өзүм-баарым ажыш кыныр. Чаагың чытпап, бажын суйбап, Часыдың-ла түрүксам кээр. «Өскүзүңе өлбөс» дийр, Оңдур сөстө утка-ла бар. Хая көрүр бичиң чаштар Карактажып өзө бээрлер. Авай дээрге, аш дээрге, Амың адаар кичи-даа чок, Ийлеп чоруур төлөврийе, Интернетта чурттап чорлар. Ала солдап, аш болган Алардыг, башкылары Бичилерге буан бээр дээр, Бир-ле ажал кылган турар, Ырмасыңгыг рыногу

Бинда-мында суурларда Өскүстериниң Чүткүл-сорууң Өжүр шаап тур, хомуданыңың. «Чону — чоорган, хөйү — хөйлө», Чоонган бис, ала-не, Ачы-дуза болур ийивал, Авыралдан өргүдүңер. Кичи дээрге, кичи болгай, Хилиңигең улешиң бис. Келир өйдө хемчелер Кезилиңгер үтпалыңар, Арамыста өскүс чаштар Амыр-шөпөңиң ирээксин дээр, Эрп баарың, чырык хуннуң Эжел алтап, чыдалыңар, Сары-оол КУУЛАР.

Чогум саарлыкчы

эвес

Коммерсант азы саарлыкчы кичи дээрге, мээң бичиң турарым-биле алырга, биче эвес куш-ажылың үндүрүп тургаш, бүдүрүп алган продукциязың санды-саарып чо-руу кичини ийча дээр, Чижээлээрге, арат ажал-агың кичи чызы тарааны тарап, күзүн 10 тонна... та-раны ажаап алгаш, оң... 5 тонназың сандыкың дийик. Чок болза, иктериниң сүдү-дүн санды турган. Бо кичи рынок негелдизин бо кы-гар ажыдап турар саарлык-чы-дыр. Мынчаар ажылдар ужуруг улус-тур бис.

Бистин хөй саныг коммер-савтыларынсты ап көрө-дирер. Олар Саян артында чыл эртектег ашы-чөм болгаш үлетпүр барааның санды алган, манаа улуг өрт-көтөгө сандың, улусту мөң-чүл турары кыма-даа чыгып эвес болгай. Билганы арага аймаан көзө чөрүлө хөбү-чү биле санды турар. Бир шил водканы 4 муң рубльден ажык эртекке санды шуут чурум болган. Ыр-уак-уак чептерден башып бараан санды азы ар-га-шыңа чок кичилер оңу санды адыр ужурга тарап-ның, өзөш-чөм акшазың ийивал үндүрүп, хогарап турарын билди бис.

Коммерсантларын шак мынчаар сандылап чоруу турарың конуң хоралыг талазы база бар деп чоң чугалажып турар. Ол чүд дээрге, коммерсантлар ба-радарың акшага санды алгаш, ону Саян артыңче мөңү-биле алгаш баары бо-луп турар. Оң түнү хөй болуру билдиргө. Моон ур-жундан бистин бакылаар-выска ол аша кирбейн турарыңдан чоңга бээр акша-көпөк чок болур дээр ийи хире. Бичанган дыка үр үездере ажыкша чоңга бээр ужуруг шалың, пенсия, по-собие үйөйиң турар-дыр.

Бо айтырың канчаа чо-гумчаның кылдыр шиптир-леде экид? Республиканың Ча-за болгаш өскө-лаа үдүрүп-баштаар чөлдөр шиптирлер үең келгениң чоң дилеп турар. Моңу Чон-Хемикте «Искра» совхозтун бөлүк ажыкчыларының дилзэн эзу-гаар бижидим.

Зинаида ДОНГАК, Улут-Хем кожуун.

Кажан чурум-чудар чүвөл?

Чалаана хоорайның база-арың дугайында бижип олур

Ништилел амыдырал килдизиниң

почтазыңдан

Мен, Моңу тудуң, тургуска-ныңдан бээр элзэн хөй чыл-дар эрте берген. Анаа ажыл-чарт бот бодундан артыкшы-лап ашы-чөминиң аймаан шаандап бээр санды, аша-көпөккө челиң ап турган. Ындыг байда чоңга таарым-чалыг чүве. Ам янда байдал сөң өскөрилген.

Ол чыл дээрге, ашы-чөми болгаш өскө-даа барааның-га, базаварга санды келген-нерге конуң таарыма чок болу бергени-дир. Базарың түрөп челиңиң денгезиниң шөөлүг эвезин дыка хөй үлөс билер. Оң херимниң дий-тинде дөрт магазини ажыт-кан, оң ийизинде арага ай-маан санды турар. Оң ула-мыңдан эзник кичилер мын-да корум-чуруму үрөп, ба-заарга продуктлар сандып келген улуска шаптык кадың, олардан аша диленип, орта ажыдатпайн турары бол-ла көрүп бо-лур. Чаңгас чыккө. Чоокта чаа «Тыва» совхозтан ийи уруг эгт санды көлгөн. Эзирик шуустар олардан акша дилеп, улуг былаар чыгың бол-гаш бээр, оон шуут дезин чо-рутканнар. Олар оон чоруткыш, эвезин кудумчулар кезин чо-руп тургаш өзөш-бичени сат-кан.

Арага аймаан сандарың ка-жан чурумчулар? Бо айты-рыг шадан бээр тургустунуң келген. Ону сандарың чурумчу-дур дугайында өзөш эвес доктаал-шиптирлер үгенип, Ол хирезинде кожуңуңуң херек-челериниң ништилениң баштаар чери, Чалаана хоор-рай чыгаргаш санды сал-байн турар. Мен бодарымың, базаарга ийи арага сандыңың херээ чок. Ам янда арага санды турар бир борбак сандың эгезинде арат ажал-агы-лыгыңарың артыкшылап про-дуктуларың санды кылдыр тур-гускан чүве болгай. Канчал арага сандар чер болу бергени чөү-дөп ийин. Арат ажал-агыларга деглем орукту ажадар деп чугалажың-ла ту-рар бис, херек кырында кан-дыг болуп турар-дыр. Арага сандар магазин чугула херек болза, кожуңуңуң херекчелер-ниң ништилениң бажының чынында шаанда магазиндер турган ийи бажың хос турар-дыр, орта ажыдаң ап болуру-нук аргазы бар.

Амгы санды-саарылга үе-зынде базар чугула херек, ийиди болганда, Чалааның базарында байдалы экин-дир, мында корум-чуруму эки-жидери чугула болу берген.

Моңуш ЭДЕР-ООЛ.

Мээң саналым

Сөөдүг үде бистин денгез-кээрде мал орларда денгез барган. 1993 чылда О. Шынаа-ның чурттажыларыңың 303 баш ийзөн, 188 чылты мааның, 59 баш шээр малың оор алган. Оларның чыл нуруузу Моолче кирген болуп турар. Хамаатылардан Борис Донмит, Салчак Коңгар-оол, Тумат, Чечек эн-ве хөй малың оорга алысқан.

Мээң билги турарым-биле алдырга, кызыгар камгалалы сөөдүг үде суларан, ону ажылап алгаш, оорлар чорук көүдөң. Моолдук хамааты-лары кызыгарын үрөп, хө-йү-биле бистин республика-дык денгезеринче кирип, ко-рум-чуруму үрөп турары чажыт эвес, ону хөй кичилер билер, Кызыгарың камгалалы мында корум-чуруму экин-дир хемчелерин ап турар, ийиди-даа болза четистер болушталышыңа. Кызыгар камгалалы күштелдеринге хамаарыштыр мындагы санал-дарың кирер болап чоруур мен. Оор алган малдарың Моолдуң-даа, бистин-даа тала-ның туус чер удуртукчулары тыпчы бээр дуржулганың кылдыр. Кызыгарың кандым-даа документ чок эртин кел-ген хамаатыларың туадыр, олар-ны заставаже эвес, төпче кириштер, ажаа чогуур шип-тирин үндүрер. Документ чок кичилериниң заставага чедире бээрге, анаа-ла алгаш бээр ол-ла-дыр, калың-лаа хем оң эр албайн турар.

Оон ангыда, кызыгар шеригериниң чөүм-биле совхозтар хандырып чогуңмалы болур хире. Кы-зыгар уречилериниң-биле шиж-гы денгезинде чорудар эрте-гини шадлаа ажалдыкчыларыңа тысыры ажиткы деп болуп чоруур мен. Оорларны бол-гаш кызыгар уречилерини ту-ларыңа иденкейлиң киришкен хамаатыларың, удуртукчулар-ың, шадлаарың, шеригериниң парлалганың чепселеринге чарлап дымдарың, шаңап мактаар хемчелерин ажыдап кылдыр нурула деп санадыр мен. Мээң саналдарымың өө-рөңиң көрүң, бир эвес чогуң-чалыг деп сандар болза, чо-гуур шиптирини хулаң алы-рын Дээди Хуралдан, Чазак-тан дилеп турар мен.

Маалыр-оол ТЮЛЮШ, Тес-Хем кожуун, О. Шынаа суур.

Зинаида ДОНГАК, Улут-Хем кожуун.

Кажан чурум-чудар чүвөл?

Чалаана хоорайның база-арың дугайында бижип олур

ДОЛААН БУРГАНДАН КЕЛГЕН УРУГ

Тоожу

Монгуш КӨЖЕЛДЕИ

Чооду Байырович БИЧЕ-ОЛ

Ушкү өгө
Кодур-оол арыз-базын чот-туулу, сөксөтпө алгаш, суурже башы бадышкан. Часкы хову-нун чыдыр сырыны арыз-баштын хайыра чок улдап турган. Иштинде мынаар болдоган: «Сээдеч чүшени өлгөн кижиче өзөөнө ынаа үр туруп канчаары ол иргн?» деп чамдык улус мынаар боода иргн бе? Харин-даа кым-даа келбеди шыкжалы.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

Чооду Байырович Биче-оолдун бир эмнегезинге кезер эмчи бооп ажылдаш, кам чыл челе берген. Аныак эмчи нарзы-берге аялга чоорту дадыккан. Ол ыдыктыг куулузун кончуг кичиз-кейлиг болгаш кара кызыл кууусулуп турган. Москвага, Бельгияга, Японияга барып, билиг-мергежилик башында бекиткен. Чоорту республика эмнегезинде эи ат-улаарыг кижилерин бирээ-би болуп бар чыккан. Ол эээш өзес кижилерин амгы-тынны камгалат алган.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮЦЕР-БИЛЕ!

Бистин мыак ачавыс Даш-оол Ураевич САЛЧАК март 1-де 60 харлаар. Ол Каа-Хем кожоунун Борзовка суурунда чолаачылар ажилдап турар болгаш куш-ажылдын хоочуну. Ачавыс бистерин өстүрүп, ажил-ишке өөрөлдүп, эртем-билигге чедирип каан. Бичангаш ачавыска төрүттүнгөн хунде бижыг кадыкчылар, аас-кежини болгаш куш-ажылды чедишкенин күзөп түр бис.

Чардалгар Бюрозу

БИСТИН ОРГАНИЗАЦИЯ
Кызыл хоорайда складтан туду азы шидичилге төлөвир-биле ГАЗ маркалыг дараазында автомобилдерин сатпч турар:
1. СА3-3507 (самосвал) — 8,9 млн. руб.
2. ГАЗ-3307 (борттуг) — 6,7 млн. руб.
3. ГАЗ-4301 (дизель) — 8,9 млн. руб.
4. ГАЗ-33073 (чүк таксиз) — 6,9 млн. руб.
Телефон № 2-41-54

«ТУРАН» СТБ-ЗИ
Д-240, Д-65 моторларын септеп, ГАЗ-53-түн рамаларын чаггыш кылды турар.
БУДУРУЛГИНИ АДРЕСИ: Туран хоорай, Шоссейная кудумчузу, телефон 21-1-31.

«ОПТ И РОЗНИЦА» АКЦИОНЕР НИИТИЛЕЛИНИН
административтик бажынгына (Калинин кудумчузу, 25)
1994 чылдын март 24-те 8,00 шакта.
акционерлерин 1993 чылдын аягынын түнелдеринин талазы-биле ниити хуралы болурун дындадып тур.

ВАЗ АВТОМОБИЛЬДИН ЭЭЛЕРИНИН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!
«ТЫВА-ЛАДА» АКЦИОНЕР НИИТИЛЕЛ
дараазында немеле ажилдарны кылдып турар:
— ажилдаттын үнгөн газтарда СО-нун хем-чээлин хынаары:
— дугуйлар балансировкалары;
— буту марканы АКБ-зине зарядка;
— фрикцилг дискаларны дугулары;
— шиммедикчинин байдалын толдалары;
— автодугуйну шынаары (шиптер чагыкчынын болур).

Ольга Байлаевна МОНГУШ Чалаананың № 3 шкoolазында эге класс башкызы бооп ажылдап турар. Ол 2 оолдун болгаш бир кыстын төлөптүг неси. Ольга Байлаевна февраль 27-де 33 харлаан. Ичанаган мыак авазынга, чавазынга кан дег кадыкчылар, амдырал-чурттагызынга чүгө экини күзөлдү.

Өмүңү ээзи Гаврош Дакпасвич, уруглары Арта, Айдын, Айгуля база Кызылда чуржаатарында.

Кызыл кожоунун «Тере-Хөл» совхозунун төгөрүк таңмазы чиккени-биле ону хуш чок дел сааар.
Чөөл-Хемик кожоунун «ШИМИ» эртежигле салмынч таңмазынч чиккени барымдаалаш, ону хуш чок дел сааар.
КЫДАТ ТӨРҮНҮ ДУЗАВААН ТЫВА ХОЙ КЕЖИНГЕ ОРНАП ТУРАП БИС.
Адресини: Кызыл хоорай, телефон № 3-94-10.
«Сибирьтранссервис» акционер ниитилелинин албан журунда дилер «Транзит» акционер ниитилели Хакасия Республикада эн чик өртектер-биле Абаканда складтан дараазында автомобильдерин сабында-сайгарып турар:
ЗИЛ-4515 (дизельдин самосвал—10 т.) 17,0 млн. руб.
ГАЗ-4301 (борттуг дизель) — 7,6 млн. руб.
ГАЗ-33073 (карбюраторлуг, чүк таксиз) — 6,0 млн. руб.
ГАЗ-3307 (карбюраторлуг, борттуг) — 5,9 млн. руб.
ГАЗ-4509 (дизельдин самосвал) — 8,8 млн. руб.
ГАЗ-СА3-3511 (ГАЗ-66 самосвал)—6,2 млн. руб.
Ол ышкы ЗИЛ автомобильдерге артык кезектер база сатпч турар.
Садып алыкчынын күзээни өзугаар ангы төлөвир-биле автомобильдерин кончуг шалыпкын болгаш бедик шинаарыг кылдыр бөлөктөп, анза сервис хандарылгазын кылдыр берип турар.
Он ангыда шимчеп турар КАВЗ марканы ийи автобузу, Икарус автобусту, Магирус, ЗИЛ-4502 автомобильдерин база сатпч болур бис.
Атырыг салыр телефоннар №№ 6-30-70 болгаш 6-22-96.
БИСТИН АДРЕЗИВИС: Хакасия Республика, Абакан хоорай, Складская кудумчузу, 5.

РЕСПУБЛИКАНЫН МЕДИЦИНА ПРОФИЛАКТИКАЗЫ-НЫН ТӨВҮНГӨ ОУС болгаш тыва ылдарын бианд журналист кижилерге квалитетин эргелекчинин албан-дужаалыгга доктаамал ажилдаары-биле негетинип турар.
Адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 10, телефон № 3-53-87, кол эмчиге баар

«ТЫВА-ЛАДА» АКЦИОНЕР НИИТИЛЕЛ
1994 чылдын I кварталында бугу марканы ВАЗ автомобильдерин алыр болгаш чыдыг автомашиналарны хуу кижилерге болгаш организацияларга садарынын чагыгларын хуулап ал турар. Чагыг талазы-биле «Тыва-Лада» акционер ниитилелин бухгалтериязынга келип: АДРЕСИ: Кызыл, Магистральная кудумчузу, 15, телефон № 3-73-89, суб-ботадан болгаш воскресеньелен ангыда — 8-тен 17,00 шакка чедир.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫН МУНИЦИПАЛИТЕТ ЭТ-ХӨРӨНГИНИН БАШКАРАП ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕДИ
1994 чылдын февраль 25-те болган садыглашкынның түн-нелерин дындадып тур:
Объектинен алыр эге өртүзө
Кирген чагыг Саткан өртүзө Түшкенин
1. 7-ти микрорайонда Лопсанкар кудумчузуна № 40 чурттапга бажыныла туткан магазин 3.690000 3 103.000000 Юридиктик тала
2. Пушкин кудумчузуна кургап бүстүг чынар-бажынын доостуумаан туузу 6.2000 3 2.210000 Хуу кижиче

ХАМААТЫЛАРЫН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!
«Архграфикс» дээр архитектура-төлөвилел бюрзу таңмаларны болгаш штампаларны чаржалачыларында 4-5 катар чик өртек-хө-лөзү-биле кылды берип турарын хереглекчилерге дыннаттывыс.
Силерин оларны кылдырыга чагыгларына киреринге боттарынаын хуула азы курууе бугуруугезин тургусканын ийи дугуйында шиптер азы бугуруугезин эге алааны биле холбаштыр ТАҢМАЛАРЫН ЧААРТЫР ДУГАРЫНДА ДИЛЭЭНЕР ЧЕТИРИ. Он артык чурталган (таңмаларын хемдеринин ичинде чыгырелени) боттарымыс кылды бис.
Ол ышкы австри «frodal» дээр фирманын кылды үндүргени таңма билүүр херекселди база саздып турар бис. Оларны бүдүк-биле чабылдаа 2 чыл ичинде ажылдап болур. Өрттээ — өскө чедерден ИНИ КАТАП ЧИИК.
БО АДРЕСТЕ СИЛЕРНИ МАНАП ТУР БИС:
Кызыл хоорай, Тыва эки-турачылар кудумчузу, бажын № 2, 1-ти кат.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР
Бо чылдын февраль 20-ле бистин-биле калы туруп, Бин-Хем кожоунун Эрбек суурунга араатаныг үлөлдүк-дирекциянын ханыг холунда болурун анык чалып на-зыныдан чаргалан бистин улуг акывы Юрий Тари-оолович Яндарааны орункуда-рынга буйлагы ачы-дуузамн көргүскен болгаш биске ар-берге кажыыдалдыг хундерде
организацияларынга, ырак-улак черлерден келген дөгүл-төрелдерге, эш-өөрлөргө болгаш кожаларымыска, кула-ларга, шкoolалар коллектив-теринге, башкыларга чегге чедип мөгейип, четтиргени-тишти «ШЫН» солунну дам-чыштыр илеретип тур бис.
Өмүңү ээзи Болот-оол Бил-дакович, оолдары, уруу-гачмы» 9,30, 11,30, 13,40, 15,40, 17,40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Иниг баштыг-лар» 13,00, 15,00, 17,00 шак-тарда.
«ВОСТОК»: «Дүнеси оюн» 14,00, 16,00, 18,00 шактарда.
«ОТЧУГАШ»: «Арнал» 9,30, 11,10 шактарда; «Полцейжи самурга» 12,50, 14,40, 16,30, 18,20 шактарда.

Кызыл хоорай Красноармейская 100 Индекс 667000
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редак-гонын оралакчызы) А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (харыска-сала секретары) М. М. Саяа кол редакторун оралакчызы В. М. Сат Н. С. Эртен.
РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редакторы — 3-43-34; келген кижиле хуулап алыр-тер — 3-34-26; кол редакторун оралакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; харыскалагы секретары — 3-34-92; оралакчы-тар — 3-45-93.
КИЛИСТЕР: ниитиле амгыраам — 3-34-19
3-34-98; келтир — 3-34-91; 3-36-72; келер ажилдагы — 3-41-18; сулуру улус өөрсөлдүгү — 3-34-91; кол чыгаар — 3-39-15; мездер болгаш спорт — 3-36-82; 3-34-57; очулга — 3-34-39; 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлөр — 2-27-41; солун келбейн барганда — 3-57-92; 3-14-94; бухгалтерия — 3-37-11.

Кино
МАРТ 1-ДЕ
«НАИЫРАЛ»: «Амдызында час турда» 10,00, 13,10, 16,20 шактарда; ВИДЕОЗАЛ: «Ма-гачмы» 9,30, 11,30, 13,40, 15,40, 17,40 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Иниг баштыг-лар» 13,00, 15,00, 17,00 шак-тарда.
«ВОСТОК»: «Дүнеси оюн» 14,00, 16,00, 18,00 шактарда.
«ОТЧУГАШ»: «Арнал» 9,30, 11,10 шактарда; «Полцейжи самурга» 12,50, 14,40, 16,30, 18,20 шактарда.

Николай Васильевич ЧЫНДЫГЫР
1994 чылдын февраль 26-да Николай Васильевич Чындагыр мөчөөн.
Николай Васильевич Чындагыр 1934 чылдын август 10-да Тес-Хем кожоунун О. Чынаага төрүттүнгөн. 1954 чылда Кызылдын педагогика училищесинге өөренип киргеш, 1957 чылда дооскан. 1957 чылдан эгелен Самагалдай ор-тумак шкoolазында башкалар, оон соонда партиязын Тес-Хем кожоунун пропалатада болгаш адитанын айданынын инструкторына, эргелекчинге болгаш улусчу контролдуу Тес-Хем кожоун комитетинин даргазына ажилдап чораан.
Николай Васильевич Кы-зылда Курчунин педагогика институтун 61-өөрөлдү-биле 1968 чылда чедишкенин дооскаш, 1971 чылдан эгелен СЭКП Тес-Хем кожоунун ийги секретарына сонугкан. 1973 чылдан 1988 чылга чедир Тес-Хем болгаш Эрзин районнарныг куусекчи коми-теттеринин даргазына ажил-дап чораан.
Николай Васильевич Чындагыр болурун ак сеткилдиг ажилы-биле Эрзин болгаш Тес-Хем районнарныг эконо-миканы хөгжүлөр болгаш ажилы чоннарнын культу-луг денелин бедилер талазы.

Бүрен-Хем суму чагыргазы, «Бүрүлгээр» совхозун дир-рекциязы суурун эи хоочун чуртакчызы, ук чегге коллек-тивтик ажил-агыларын тургускучуларынын бирээзи
Когүүзү уруу Чаш-Уруг СЕБЕНИН
амдыралынын 87-ти чылдында мөчөөни дыннаттышаан, мө-чөөн кижини дөгүл-төрелдеринге, өске-лаа чок кижиле-ринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Күш-ажылдын болгаш республиканын Советтер ажылыын хоочуну, хундулуг дыштанылгада
Чооду Байырович БИЧЕ-ООЛДУН
ур араанынын соонда мөчөөни Тес-Хем кожоун чагыргазы, Көдээ ажилдагы болгаш аш-чем, Социал камгалал хоя-лары, республиканын хоочуннар чөвүлөи, Кызыл хоорай чагыргазы дыннаттышаан, оон төрелдеринге, эш-өөрунге, чок кижилеринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Күш-ажылдын болгаш Советтер ажылынын хоочуну, хундулуг дыштанылгада
Николай Васильевич ЧЫНДЫГЫРНЫН
аар араанынын соонда мөчөөни Тес-Хем кожоун чагыргазы, Самагалдай суму чагыргазы, Тыва Республиканын Чагаа, Тыва Республиканын Дээди Хуралы, Тыва Республиканын Социал камгалал яамызы дын-наттышаан, оон өр-бүлөдүнге, ажил-төдүнге, чок кижилеринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Россия Федерациянын Контрразведканын Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле эргеледи оон ажилдакчызы, улуг лейтенант
Артем Доженвич СУРУН-ООЛДУН
амдыралынын 31-ти чылдында элекке мөчөөни дыннатты-шаан, мөчөөн кижини төрелдеринге болгаш чок кижиле-ринге ханы кажыыдалды илгерилеп тур.

Тыва Республиканын Пар-ладал болгаш информация министрствозуну титогра-фиязы, Кызыл, Шеткинж болгаш Краченко кудумчу-зу, бажын № 1.